Heidenstam som patolog

Om Gunnar Axbergers *Diktaren och elden*

Heidenstams stjärna dalade hastigt. Det var länge sedan hans suveräna gester kunde berusa. Hans idévärld framstår som pueril och torftig nu sedan retorikens trollmakt upphört. Hans sabelskrammel äcklar oss. Sorgligt mycket av hans lyrik har vissnat. Där samtiden såg genialt självsvåld ser vi vissnat bildspråk, jargong, dålig svenska.

Glömda författare kan ”omvärderas” när deras tankar och motiv får ny aktualitet. Med Heidenstam ligger det lite annorlunda till. Hans läsare måste först övervinna en viss antipati mot diktaren själv. Vägen tillbaka till en positiv värdering av Heidenstams diktning måste gå genom en vidgad förståelse av det psyke som låg bakom hans egendomliga upptåg och attityder.

Gunnar Axberger har med sin bok *Diktaren och elden* (Bonniers) låtit oss se ner i oanade schakt och skrymslen av diktarens väsen. Han har studerat vissa motiv i Heidenstams diktning och låtit deras frekvens och utformning belysa psykologiska egenheter hos författarjaget. Liksom drömmen kan det litterära verket rymma drag av omedveten och ofrivillig bikt. Den bikten kan en uppmärksam läsare avlyssna. Axberger har redan provat metoden med framgång i en bok om Fredrika Bremer.

En viktig nyckel ligger i Heidenstams förhållande till fadern. Den driftige och framgångsrike fyrbyggaren och militären betraktade sin son som en avsigkommen odugling. Spänningen mellan far och son blev inte bättre av deras rivalitet om Heidenstams första hustru. Förhållandet mellan de två blev aldrig riktigt normaliserat. Fadern dog före sonens litterära genombrott. Heidenstam bevittnade enligt egen utsago sin fars kremering genom en tittglugg i ugnen. Det var ett fasansfullt skådespel som ingav honom en skräckblandad vällust. Motivet ”död och eld” dyker sedan gärna upp i hans diktning, ofta kryddat med känslor av njutning. I de första dikterna besjunger han revolutionen med dess brinnande hus och städer. Som socialt rangerad hyllar han i stället krigets renande brand. Det var en förkunnelse som alltså rent bokstavligt hade patologiska drag.

Man kan inte bortse från en sadistisk tendens i Heidenstams psyke. Han erfor vällust inför förhärjande brand och inför andras lidande och död. I den känslan stegrades hans livskänsla och produktiva vitalitet. Huvudpersonen i *Karolinerna* har många drag av sin upphovsman. Han känner upprymd lycka inför människors lidanden och när städer och riken brinner. Gestalten Karl XII får en psykopatologisk komplikation om han ses i samband med Heidenstams egenheter.

Så kan man med viss förenkling återge några av Axbergers resultat. Mycket hos Heidenstam som vi reagerat mot visar sig vara betingat av vissa närmast patologiska drag i hans psykologiska profil. Med den insikten kan vi kanske nå en förståelse för fenomenet Heidenstam, som kan rädda mycket av hans diktning åt oss. Litteraturläsaren har fått hjälp av litteraturhistorikern.

Invändningar mot Axbergers bok kommer säkert inte att saknas. Hans försiktiga och suggererande framställning kan ibland verka onödigt försåtlig. Genom materialets gruppering hypnotiserar han läsaren till en slutsats, som denne kanske hade kritiserat om den hade kommit från författaren.

Detaljkritiken av Axbergers bok hör dock inte hemma här och skulle kanske i onödan skymma ett huvudsakligen positivt omdöme. Axberger har visat på nya drag hos Heidenstam och gjort hans bild mera levande, sammansatt och mänsklig.

Arbetarbladet 14/4 1959